

A Szovjetunió Kommunista Pártjának a XXII. kongresszuson elfogadott új programja megadja azt a nem is olyan távoli jövőre szóló reális perspektívát, amelyben a szocialista országok gazdasági fejlődése és gazdasági együttműködése és a szocializmus további térhódítása a világban eljut ahhoz a ponthoz, ahol, Marx szavaival élve, a nagy szociális forradalom valóban a leghaladottabb népek közös ellenőrzése alá veti a modern termelőerőket és a világpiacot. A szocialista világgazdaság fejlődésének ez az új szakasza a marxista közgazdászokat nagy és bonyolult feladatok elé állítja.

A Szovjetunió fölényének fő közgazdasági tényezői az Egyesült Államokkal folytatott gazdasági versenyben

D. SZABÓ JÓZSEF

A Szovjetunió és az USA gazdasági versenyének várható alakulásával összefüggő közgazdasági problémák kidolgozása nem a hazai, hanem a szovjet közgazdászok feladata. A téma különleges fontossága és izgalmassága azonban a hazai közgazdászok élénk érdeklődését is kiváltotta, ami azt eredményezte, hogy bár nem az önálló kutatás igényével, de hazánkban is foglalkozunk ezzel a problémával.

Ez alkalommal azt a kérdést szeretném felvetni, hogy *melyek a Szovjetunió fölényének fő közgazdasági tényezői az Egyesült Államokkal folytatott gazdasági versenyben?* A kérdés hozzávetőleges megválaszolásához először a fő gazdasági mutatóknak azt a körét kell kiválasztani, amelyek a szovjet népgazdaság és az amerikai nemzetgazdaság helyzetét átfogóan jellemzik, és amelyek összehasonlítása feltárja a Szovjetunió fölényének fő közgazdasági tényezőit a gazdasági versenyben.

*

Azt, hogy valamely társadalom a rendelkezésére álló anyagi javakat mennyire ésszerűen osztja el a különböző szükségletek fedezésére, *legátfogóbban a nemzeti jövedelem felhasználási szerkezete mutatja*. Először tehát a szovjet és az amerikai nemzeti jövedelem felhasználási szerkezetét kell összehasonlítani.

A nemzeti jövedelem és főbb felhasználási formái volumenének nemzetközi összehasonlítása igen bonyolult közgazdasági és statisztikai problémákat vet fel. Ezekkel a kérdésekkel, mint önálló kutatási feladattal természetesen nem foglalkozhattam. Ennél sokkal egyszerűbb, de az adott esetben célszerűbb megoldásra törekedtem: hivatalos szovjet adatok felhasználásával, illetve az azok alapján készített közelítő számításokkal igyekeztem összehasonlíthatóvá

tenni az 1960. évi szovjet és amerikai nemzeti jövedelem és fő felhasználási formáinak volumenét.

A Szovjetunió és az USA nemzeti jövedelme felhasználási arányainak vizsgálatakor — véleményem szerint — három fő felhasználási formát célszerű megkülönböztetni. Ezek: *a termelő és a nem termelő állóalpnövekedés, a lakossági fogyasztási alap és az ún. egyéb célokra felhasznált nemzeti jövedelem*. Az egyéb célokra felhasznált nemzeti jövedelem kategóriájába sorolom a Szovjetunióban a készlet- és tartaléknövekedést, az államapparátus és a tudományos intézetek dologi kiadásait, valamint az elemi károk okozta egyéb veszteségeket, az Egyesült Államokban pedig már a felsorolt tételeken kívül az anyagjellegű tiszta forgalmi költségeket is. A nemzeti jövedelem felhasználási formáinak ez a csoportosítása a szovjet és az amerikai nemzeti jövedelem felhasználási arányainak összehasonlítása szempontjából kedvezőbb, mint a szokásos fogyasztásfelhalmozás csoportosítás. Egyrészt a készlet- és tartaléknövekedés az Egyesült Államokban konkurenciális jellegű készlet- és tartaléknövekedést is tartalmaz, amit helytelen lenne valóságos felhalmozásnak tekinteni, másrészt az anyagjellegű tiszta forgalmi költségek valójában sem a fogyasztás, sem a felhalmozás kategóriájába nem sorolhatók. Ezért az általam alkalmazott csoportosítás élesebben mutatja meg a szovjet és az amerikai nemzeti jövedelem felhasználási arányainak azokat az eltéréseit, amelyek a szocialista és a tőkés rendszer *osztályjellegéből* adódnak.

A szovjet nemzeti jövedelem volumene 1960-ban „A Szovjetunió népgazdasága 1960-ban” című statisztikai évkönyv¹ közlése szerint 60 százaléka volt az Egyesült Államokénak és abszolút összegben 146,6 milliárd rubelt tett ki. Ennek alapján az 1960. évi amerikai nemzeti jövedelem volumene 244,3 milliárd rubelben fejezhető ki. Arra vonatkozó közvetlen adatot, hogy az 1960. évi szovjet lakossági fogyasztási alap- és állóalpnövekedés volumene hány százaléka volt az amerikaiénak, szovjet forrásokban nem találtam. Közöltek azonban néhány olyan adatot, amelyek alapján ezek megközelíthetőek voltak. Erre a kérdésre azért térek ki kissé részletesebben, mert következtetéscím és további számításaim ezeken a közelítő számításokkal nyert adatokon alapulnak és szeretném nyilvánvalóvá tenni, hogy közelítő számításaim közzgazdaságilag megalapozottak és valóban az 1960. évi szovjet, illetve amerikai lakossági fogyasztás- és állóalpnövekedés volumenét — hangsúlyozom a volumenét — mutatják.

Az USA 1960. évi lakossági fogyasztási alapjának volumenét a következőképp közelítettem meg:

1. Hivatalos szovjet számítások szerint az 1 lakosra jutó reáljövedelem a Szovjetunióban mintegy 50 százaléka az Egyesült Államokénak. Erre abból következtetek, hogy N. Sz. Hruscsovnak a párt programjáról szóló beszámo-

¹ Народное хозяйство СССР в 1960 г. Статистический сборник. Москва.

lója szerint az egy lakosra jutó szovjet reáljövedelem 1980-ban mintegy 1,75-szerese lesz az 1960. évi amerikai és több mint 3,5-szerese az 1960. évi egy szovjet lakosra jutó reáljövedelemnek. A fenti két adat egybevetése alapján nyilvánvaló, hogy az 1960. évi egy lakosra jutó szovjet reáljövedelem mintegy fele az 1960. évi amerikai egy lakosra jutó reáljövedelemnek.

2. Az egy lakosra jutó 1960. évi szovjet személyes fogyasztási alap és az 1960. évi USA népességszám ismeretében az USA 1960. évi lakossági fogyasztási alapjának volumene rubelben kifejezhető. Ez számításaim szerint 170,4 milliárd rubel.

Az USA 1960. évi állóalpnövekedésének volumenét a következőképp közelítettem meg:

Koszigin, az SZKP KB. Elnökségének tagja, a XXII. kongresszuson elhangzott felszólalásában bejelentette, hogy a Szovjetunió az ipari és mezőgazdasági beruházások abszolút volumene tekintetében már 1959—1960-ban túlszárnyalta az Egyesült Államokat. Mivel az ipari és a mezőgazdasági beruházások a termelő beruházások közel háromnegyed részét teszik ki, reálisan feltételezhető, hogy a termelő állóalpok abszolút növekedése tekintetében a Szovjetunió legalább elérte az Egyesült Államokat. A Szovjetunióban 1960-ban a nem termelő beruházások több mint kétharmadát a lakásberuházások tették ki. 2 912 000 lakást építettek, 1 732 000 lakással többet, mint az Egyesült Államokban. Még ha figyelembe vesszük azt is, hogy az Egyesült Államokban általában nagyobb lakásokat építenek, mint a Szovjetunióban, a lakásalapok abszolút növekedése 1960-ban minden bizonnyal meghaladta az Egyesült Államokét. A fentiek alapján reálisan feltételezhető, hogy 1960-ban a nem termelő állóalpok abszolút növekedése is legalább elérte az Egyesült Államokét. Mindezekből következik, hogy 1960-ban a termelő és nem termelő állóalpok abszolút növekedése tekintetében a Szovjetunió és az Egyesült Államok között nem lehetett jelentős különbség. Ezért számításaink során feltételezhettük, hogy a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban 1960-ban az állóalpnövekedés volumene megközelítően ugyanakkora volt.

Miután ily módon összehasonlítható bázison és rubelben kifejezhető az USA 1960. évi állóalpnövekedése és a lakossági fogyasztási alapja, az egyéb célokra felhasznált amerikai nemzeti jövedelem volumene is megállapítható oly módon, hogy a rubelben kifejezett 1960. évi amerikai nemzeti jövedelemből kivonjuk a fenti tételeket. Ezekután most már egybevethető az 1960. évi szovjet és amerikai nemzeti jövedelem felhasználási szerkezete *összehasonlítható volumenadatok* alapján. A következő eredményeket kapjuk:

A szovjet nemzeti jövedelemnek 17,9 százalékát fordítják az állóalpok növelésére, 69 százalékát lakossági fogyasztásra, 13,1 százalékát használják fel egyéb célokra. Ugyanezek az adatok az Egyesült Államokban 10,8, 69,7 és 19,5 százalék. Amíg a szovjet nemzeti jövedelem és lakossági fogyasztási alap volumene 1960-ban egyaránt 60 százalékát érte el az amerikaiak, addig az

állóalapnövekedés abszolút volumene mindkét országban ugyanakkora volt, az egyéb célokra felhasznált szovjet nemzeti jövedelem pedig csak 40 százalékát tette ki az amerikaiak. Ezek az adatok egyértelműen mutatják azt a tendenciát, hogy a *Szovjetunió ésszerűbben használja fel nemzeti jövedelmét, mint az USA*. Ez elsősorban az alábbiakban jut kifejezésre:

1. A nemzeti jövedelemnek személyes fogyasztásra fordított hányada mindkét országban 70 százalék körüli értéket tesz ki, tehát a személyes fogyasztás relatív (a rendelkezésre álló anyagi javakhoz viszonyított) színvonala azonos.

A személyes fogyasztás abszolút színvonalában fennálló különbség nagyrészt abból adódik, hogy a szovjet nemzeti jövedelem 1960-ban csak 60 százaléka volt az amerikaiak, másrészt abból, hogy a Szovjetunió népessége közel 20 százalékkal magasabb, mint az USA népessége.

2. Amíg a nemzeti jövedelemnek az állóalapnövekedésre fordított hányada a Szovjetunióban a magasabb (7,1 ponttal), addig az egyéb célokra felhasznált nemzeti jövedelem az Egyesült Államokban (6,4 ponttal). Az utóbbi különbség nagyrészt a konkurenciális jellegű tartalékolásból és a tiszta forgalmi jellegű anyagköltésekből adódik, amelyek tőkés gazdaságban szükség-szerűek, szocialista gazdaságban viszont elkerülhetők. Az improduktív jellegű eszközök hiánya teszi lehetővé, hogy a Szovjetunió a lakossági fogyasztási alap azonos hányada mellett 40 százalékkal kisebb nemzeti jövedelméből is ugyanannyit fordítson az állóalapok bővítésére — vagyis a népgazdaság, valamint a lakás- és az ellátási hálózat fejlesztésére —, mint az Egyesült Államok. A nemzeti jövedelem ésszerűbb felhasználása a Szovjetunióban tehát biztosítja a *gazdasági fejlődés növekedési ütemét meghatározó primér eszközök intenzívebb koncentrálását*, ami az egyik fő tényezője a Szovjetunió fölényének az Egyesült Államokkal folytatott gazdasági versenyben.

*

A gazdasági fejlődés ütemét meghatározó primér eszközök intenzívebb koncentrálása azonban csak szükséges, de nem elégséges feltétele a gazdasági fejlődés gyorsabb ütemének. Elengedhetetlen követelmény az is, hogy a termelésnövelés állóeszközigényessége ne legyen annyival nagyobb, hogy kompenzálja a nagyobb arányú állóalapfelhalmozásból adódó előnyt. Meglevő adataink alapján tehát vizsgálnunk kell az 1 rubel termelő állóalapnövekedésre jutó nemzeti jövedelemnövekedés mutatóját is, amit a továbbiakban a *nemzeti jövedelemnövekedés állóeszközigényességének* nevezek.

A nemzeti jövedelem abszolút növekedése 1960-ban a Szovjetunióban több mint 10 milliárd rubel volt, az Egyesült Államokban pedig alig haladta meg a 6 milliárd rubelt. A nemzeti jövedelem abszolút növekedése tehát a Szovjetunióban 1,7-szerese volt az Egyesült Államokénak, noha az állóalapok és ezen belül a termelő állóalapok abszolút volumenének növekedése nagyjá

ből egyforma lehetett (26, illetve 16 milliárd rubel). Ezek szerint amíg a Szovjetunióban a nemzeti jövedelem 1 rubelnyi növeléséhez 1,5 rubel termelő állóalpnövekedés volt szükséges, addig az Egyesült Államokban 2,6 rubel, vagyis *a nemzeti jövedelemnövekedés állóeszközigényessége a Szovjetunióban még 60 százalékát sem érte el az Egyesült Államokénak*. Ha a nemzeti jövedelemnövekedés állóeszközigényessége a Szovjetunióban ugyanakkora lett volna, mint az Egyesült Államokban, akkor a nemzeti jövedelem évi abszolút növekedése tekintetében a Szovjetunió csak elérhette, de nem szárnyalhatta volna túl (különösen nem ilyen jelentős mértékben) az Egyesült Államokat.

Miből adódik ez a különbség? A nemzeti jövedelemnövekedés állóeszközigényességének alakulásában három tényező összhatása tükröződik: a meglévő termelőkapacitások kihasználási színvonalának javulása, az üzembehelyezett új termelőkapacitások kihasználási foka és a termelő beruházások népgazdasági hatékonyságának színvonala. E tényezők egyenkénti hatását csak igen alapos ténykutatással lehetne elemezhetővé tenni, ami eddig még nem történt meg. Annyi azonban a részadatok alapján is megállapítható, hogy a nemzeti jövedelemnövekedés állóeszközigényessége szempontjából a két ország között fennálló különbség elsősorban abból adódik, hogy a Szovjetunióban magasabb az átlagos műszakszám mutatója és ezért ugyanakkora üzembehelyezett új termelőkapacitással gyorsabban tudják növelni a nemzeti jövedelmet, mint az Egyesült Államokban.

*

A Szovjetunió fölényének fő tényezője a nemzeti jövedelem észszerűbb felhasználása és a nemzeti jövedelemnövekedés alacsonyabb állóeszközigényessége mellett *a munkaerőforrások észszerűbb, hatékonyabb kihasználása is*. Ez általában elvileg közismert, ami azonban nem elégséges a konkrét helyzet megítéléséhez.

A Szovjetunióban 1960-ban magasabb volt a foglalkoztatottsági színvonal és az anyagi termelés szempontjából kedvezőbb volt a foglalkoztatottsági struktúra.

A foglalkoztatottsági színvonal különbségét leginkább az mutatja, hogy amíg az Egyesült Államokban a munkaképes korú lakosságnak csak 79 százaléka volt kereső, addig a Szovjetunióban 83 százaléka. Miből adódik ez a különbség? Burzsoá közgazdászok gyakran hivatkoznak arra, hogy a Szovjetunió a magasabb foglalkoztatottsági színvonalat a női munkaerő túlzott kihasználásával éri el. Mi valójában a helyzet? Az Egyesült Államokban 1960-ban hivatalos adatok szerint 4 millió volt a teljes munkanélküliek száma, vagyis a teljesen kihasználatlan munkaerő. Ha az amerikai nemzetgazdaság foglalkoztatni tudta volna a teljes munkanélkülieket, akkor a keresők részaránya a munkaképes népességben elérte volna a 84 százalékot, vagyis az amerikai foglalkoztatottsági színvonal valamivel még meg is haladta volna a szovjet színvonalat. Nyilvánvaló tehát, hogy a magasabb szovjet foglalkoztatottsági szín-

vonalt nem a női munkaerő túlzott igénybevételének, hanem a társadalmi munkaerőkapacitás jobb kihasználásának a következménye.

A *foglalkoztatottsági struktúra* különbségét leginkább az mutatja, hogy amíg a Szovjetunióban a keresők 83 százaléka dolgozik a termelő szektorban, addig az Egyesült Államokban arányuk csak 62 százalékot tesz ki. Miből adódik ez a különbség? Egyrészt abból, hogy a Szovjetunióban 1960-ban a termelő állóalapok műszaki színvonala még alacsonyabb volt, mint az Egyesült Államokban, másrészt abból, hogy az amerikai reáljövedelmi színvonal ma még jóval magasabb és ezért a szolgáltató ágazatok többsége sokkal fejlettebb és a munkaerő nagyobb hányadát köti le. Ezek a különbségek a jövőben rohamosan csökkenni fognak, mert a húszéves program időszakában a nemzeti jövedelem növekedésének a korábbinál nagyobb hányadát — több mint 90 százalékát fedezik — az élő munka népgazdasági termelékenységének emelésével, és így a termelő szektorokban foglalkoztatottak száma húsz év alatt még 20 százalékkal sem nő. Ugyanakkor a reáljövedelem gyors növekedése és a lakossági szolgáltatásoknak ezt meghaladó növekedése következtében a nem termelő szektorokban foglalkoztatottak létszáma (az igazgatási és irodai apparátus kivételével) mintegy háromszorosára növekszik. Az előirányzatok szerint 1980-ban a szovjet dolgozóknak már csak kétharmadát foglalkoztatják majd a termelő szektorok vagyis a két ország foglalkoztatottsági struktúrája közti különbség a jövőben fokozatosan csökken. Teljesen azonban nem szűnik meg, mert az Egyesült Államokban a nem termelő ágazatokban foglalkoztatottak számottevő része olyan improduktív tevékenységet folytat (a fiktív tőke forgalmával kapcsolatos műveleteket, a krónikus mezőgazdasági termékfelesleg állami felvásárlásából adódó készletezési és egyéb tevékenységeket és így tovább), amelyek szükségessége csak tőkés gazdaságban merül fel. Ez az előnye a szocialista gazdaságnak a tőkés gazdasággal szemben mindig megmarad.

Milyen előnyöket biztosít a Szovjetunió számára a magasabb foglalkoztatottsági színvonal és az anyagi termelés szempontjából kedvezőbb foglalkoztatottsági struktúra? Mindenekelőtt ez tette lehetővé, hogy a Szovjetunió a gazdasági fejlettség színvonala, vagyis az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem vonatkozásában jobban megközelítse az Egyesült Államokat mint az élő munka népgazdasági termelékenysége, vagyis az egy termelőre jutó nemzeti jövedelem tekintetében.

Amíg a Szovjetunióban 1960-ban az egy termelőre jutó nemzeti jövedelem csak $\frac{1}{3}$ -a volt az Egyesült Államokénak, addig az egy keresőre jutó nemzeti jövedelem már 44 százaléka, az egy munkaképes lakosra jutó nemzeti jövedelem pedig több mint 46 százaléka. E mutatók közti különbség egyrészt abból adódik, hogy a Szovjetunióban a keresők nagyobb hányada dolgozik a termelő szektorokban, másrészt abból, hogy a társadalmi munkaerőkapacitás kihasználási foka a Szovjetunióban magasabb, mint az Egyesült Államokban. Ugyanakkor az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem a Szovjetunióban 1960-ban

több mint 50 százaléka volt az Egyesült Államokénak, vagyis a Szovjetunió és az Egyesült Államok közti különbség ebből a szempontból még kisebb, mint az egy munkaképes lakosra jutó nemzeti jövedelem tekintetében. A Szovjetunióknak ez az előnye a lakosság kedvezőbb korösszetételéből következik.

A magasabb foglalkoztatottsági színvonal és az anyagi termelés szempontjából kedvezőbb foglalkoztatottsági struktúra, vagyis a munkaerőforrások ésszerűbb felhasználása a Szovjetunióban tehát szintén fő tényezője a Szovjetunió fölényének az Egyesült Államokkal folytatott gazdasági versenyben. Ha a szovjet foglalkoztatottsági színvonal és struktúra 1960-ban ugyanolyan lett volna, mint az amerikai, akkor az 1960. évi egy főre jutó szovjet nemzeti jövedelem nem több mint 50, hanem csak 37 százalékát érte volna el az amerikai-
nak. A munkaerőforrások ésszerűbb kihasználása teszi lehetővé egyébként azt is, hogy a Szovjetunió korábban érje utól és szárnyalja túl az Egyesült Államokat a gazdasági fejlettség színvonala, mint az élő munka népgazdasági termelékenysége tekintetében.

*

A Szovjetunió fölénye az Egyesült Államokkal folytatott gazdasági versenyben tehát az alábbi fő tényezőkből adódik: a nemzeti jövedelem ésszerűbb felhasználási szerkezete, a nemzeti jövedelemnövekedés alacsonyabb állóeszközigényessége és a munkaerőforrások hatékonyabb felhasználása. Azt a felismerést, hogy az Egyesült Államok nem képes kihasználni gazdasági lehetőségeit, elsősorban a Szovjetunióval folytatott gazdasági verseny váltja ki és ezt ma már az USA legelőrelátóbb közgazdászai is kezdik felismerni. Például J. G. Galbraith: „The Affluent Society” című könyvében ezt írja: „Az utóbbi időben egyetlen probléma sem volt olyan zavaró a gondolkodó emberek számára, mint az, hogy egy nehézségekkel teli világban olyan rosszul használjuk fel gazdagságunkat.” Az elmondottak után azt hiszem ehhez a beismeréshez nem szükséges külön kommentár.

**A munkatermelékenység növekedésének néhány közgazdasági kérdése
a szovjet iparban,
különös tekintettel az USA-val való gazdasági versenyre**

SIMON GYÖRGY

A közgazdászok figyelmét arra kell irányítani — állapította meg az SZKP XXII. kongresszusa —, hogy tárják fel az anyagi erőforrások és a munkaerőtartalékok leghatékonyabb felhasználási lehetőségeit, „dolgozzák ki az ipari és mezőgazdasági termelés tervezésének és szervezésének legjobb módszereit”. A hatékony gazdálkodás egyik legfőbb ismérve a munkatermelékeny-